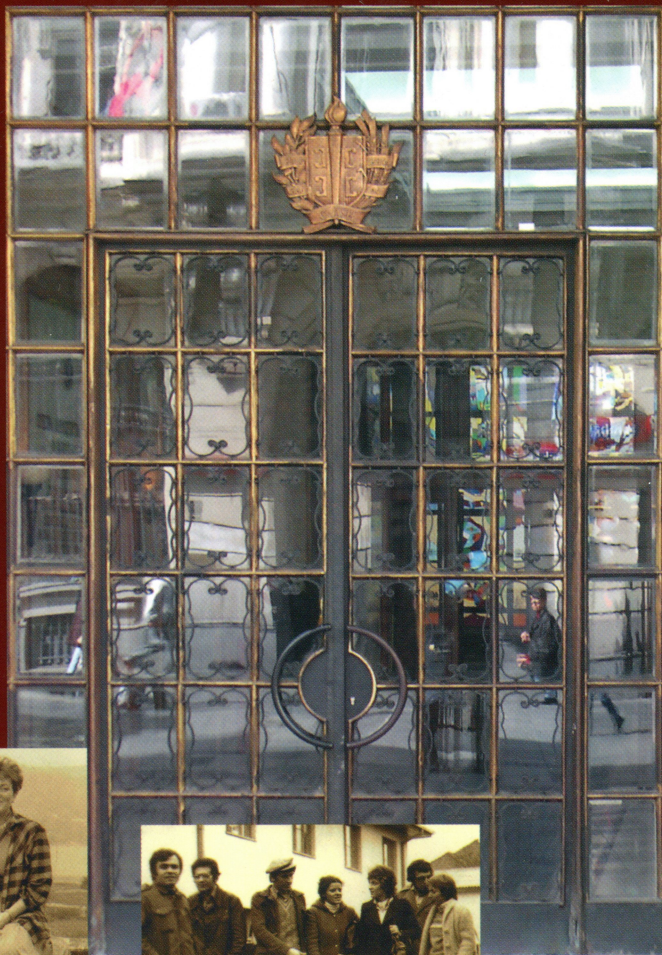

Слике културе некад и сад

60 година

Етнографског
института САНУ

Зборник 24

ISBN 978-86-7587-045-6

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

Collection of Papers, Volume 24

Images of Culture Then and Now

Editor:

Zorica Divac

Editor in chief:

Dragana Radojičić

Editorial board:

Gojko Subotić, Radost Ivanova, Milica Bakić-Hayden, Marina Martinova,
Natalija Puškareva, Elena Uzeneva, Eleftherios Alexakis, Peter Slavkovsky,
Sofija Miloradović, Bojan Žikić, Jelena Čvorović,
Mladena Prelić, Ljiljana Gavrilović

Secretary:

Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Dimitrije Stefanović and associate member of the SASA Vojislav Stanovčić, at meeting of the Department of Social Sciences SASA, on November, 2008.

BELGRADE 2008

ISBN 978-86-7587-045-6

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

Зборник 24

Слике културе некад и сад

Уредник:

Зорица Дивац

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Милица Бакић-Хејден, Марина Мартинова,
Наталија Пушкарева, Елена Узенева, Елефтериос Алексакис, Петер Славковски,
Софија Милорадовић, Бојан Жикић, Јелена Чворовић, Младена Прелић,
Љиљана Гавриловић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној новембра 2008. године на основу реферата академика Димитрија
Стефановића и дописног члана САНУ Војислава Становчића

БЕОГРАД 2008

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Рецензенти:
академик Димитрије Стефановић
дописни члан САНУ Војислав Становчић
др Биљана Сикимић

Лектор:
Софија Милорадовић
Лада Стевановић

Превод:
Јелена Чворовић

Коректор:
Марија Ђокић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије

Део радова у овом Гласнику резултат је рада на пројектима:
Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка
проучавања културних процеса (бр. 147020), *Антрополошко испитивање комуникације у*
савременој Србији (бр. 147021) и *Етницитет: Савремени процеси у Србији, суседним*
земљама и дијаспори (бр. 147023), које је у целини финансирало МНТР РС.

Садржај Summary

<i>Младена Прелић</i> , Првих шездесет година Етнографског института САНУ (1947-2007): Осврт на пређени пут	9
<i>Mladena Prelić</i> , The First Sixty Years of the Institute of Ethnography SASA: A Review of the Road Traveled (1947-2007)	25
<i>Радост Иванова</i> , Бугарско-српска научна сарадња у домену етнологије	27
<i>Radost Ivanova</i> , The Bulgarian-Serbian Scientific Cooperation in the Domain of Ethnology	33
<i>Марина Мартинова</i> , У сарадњи са Етнографским институтом САНУ. Балканолошка истраживања у Институту за етнологију и антропологију Руске академије наука	35
<i>Marina Martinova</i> , Cooperation with the Institute of Ethnography SASA. The Balkans Studies: a Project of the Institute of Ethnology and Anthropology Russian Academy of Sciences	43
<i>Јелена Тошић</i> , Култура и људска права: поставка и трансформација једне антрополошке теме	45
<i>Jelena Tošić</i> , Culture and Human Rights: Framing and Transforming an Anthropological Issue	56
<i>Gabriela Kiliánová</i> , Culture as Difference: Ethnological Studies on Identity	57
<i>Габриела Килианова</i> , Култура као различитост: етнологске студије идентитета	64
<i>Ingrid Slavec Gradišnik</i> , Институције и продукција етнологског знања	65
<i>Ingrid Slavec Gradišnik</i> , Institutions and the Production of Knowledge in Ethnology	78
<i>Биљана Сикимић</i> , Етнолингвистички теренски рад: концептуализација ризика	81
<i>Biljana Sikimić</i> , Ethnolinguistic Field Work: Conceptualizing Risk	93
<i>Ивица Тодоровић</i> , Јединствени систем елемената културе	95
<i>Ivica Todorović</i> , Unique System of Cultural Elements	109
<i>Драгана Радојичић</i> , Руси у Боки Которској – миграције без граница	111
<i>Dragana Radojčić</i> , The Russians in the Boka Kotorska Bay – Migrations without Borders	123

<i>Гордана Благојевић</i> , Етнички стереотипи у Србији: Срби виђени очима савремених Грка	125
<i>Gordana Blagojević</i> , Ethnic Stereotypes: How the Contemporary Greeks See the Serbs	131
<i>Мирјана Павловић</i> , Транзиција и обичајни живот Срба у Темишвару	133
<i>Mirjana Pavlović</i> , Transition and Customary Life of the Serbs in Timisoara	141
<i>Душан Дрљача</i> , Етничка микро-заједница и народносно опредељење: Вислани у Остојићеву (Банат)	143
<i>Dušan Drljača</i> , An Ethnic Group and National Determination: Vislans in Ostojićevo (Banat)	154
<i>Александар Крел</i> , Улога удружења „Герхард“ у ревитализацији етничког идентитета сомборских Немаца	155
<i>Aleksandar Krel</i> , The Role of the “Gerhard” Association: a Revitalization of the Ethnic Identity of Sombor’ Germans	168
<i>Десанка Николић</i> , Стереотипије становника микрорегија северозападне Србије у постмиграционом периоду	169
<i>Desanka Nikolić</i> , The Stereotypes of the Population in the Northwestern Part of Serbia in the Post-Migratory Period	178
<i>Сања Златановић</i> , Летница: слика превазилажења религијских граница и њени остаци	179
<i>Sanja Zlatanović</i> , Letnica: Crossing Religious Boundaries	191
<i>Лада Стевановић</i> , Антика око нас	193
<i>Lada Stevanović</i> , Antiquity Around Us	204
<i>Милош Матић</i> , Празно село: Нове економске могућности или таворење у граду	205
<i>Miloš Matić</i> , An Abandoned Village: New Economic Possibilities or Languishing in Cites	221
<i>Софија Милорадовић</i> , Једно могуће читање Петријиног венца или књижевно дело као етнодијалекатски текст	223
<i>Sofija Miloradović</i> , An Interpretation of the Novel Petrija’s Venac: Literary Work as an Ethno-Dialectic Text	236

<i>Марко Стојановић</i> , Гласник Етнографског музеја vs Гласник Етнографског института	237
<i>Marko Stojanović</i> , GEM vs GEI SASA	255
<i>Милина Ивановић-Баришић</i> , Време празника	257
<i>Milina Ivanović-Barišić</i> , Holiday Time	268
<i>Живка Ромелић</i> , Црква која је одлетела	269
<i>Živka Romelić</i> , The Flown-Away Church	274
<i>Ивана Јовановић</i> , Могућности примене релационог маркетинга у музејима	275
<i>Ivana Jovanović</i> , An Application of Relationship Marketing in Museums	288

Милина Ивановић-Баришић

Етнографски институт САНУ

Време празника*

У раду је реч о празницима као о једној од битних одредница друштвеног живота. Износе се запажања о основним претпоставкама које су утицале на њихово опстајање, без обзира на то какав је тип друштва у питању. Празници који су обележили период друге половине 20. века, разлози њиховог настанка, али и неки од чинилаца који су утицали на престанак њиховог одржавања, такође представљају предмет овога рада.

Према објашњењу датом у Речнику Матице српске, лексема *празник* има више значења. То је:

1. свечан дан којим се прославља какав важан догађај,
2. један или више узастопних дана у које се не ради у славу неког свеца,
3. време у које се прекида рад у школама ради одмора ученика (распуст нпр.),
4. весеље, забава, свечаност приређена да се што прослави,
5. дан у који се деси нешто пријатно, радосно, важно за кога па се убудуће слави као сећање на догађај,
6. (фиг.) уживање које се осећа због нечег пријатног, радосног, и сам извор тога уживања и радости.¹

Кључне речи:

празници, традиционални празници, социјалистички празници, друга половина 20. века

Како пример показује, празник је прилично универзална категорија, која при том подразумева различите садржаје.

Празници су веома важна форма испољавања људске културе. Они се не могу објаснити само као последица практичних услова и циљева

* Овај текст је резултат пројекта бр. 147020 „Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка проучавања културних процеса“, који у целости финансира МНТР РС.

¹ *Речник српскохрватског књижевног језика*, књига четврта, Матица српска, Нови Сад 1971, 849.

друштвеног рада, или као биолошка (физиолошка) потреба људи за повременим одмором. Празник је увек имао дубок смисаони садржај, везан за поглед на свет. Зато „никаква `вежба` у организацији и усавршавању процеса друштвеног рада, никаква `игра у раду` и никакав одмор или предах у раду *сами по себи* никада не могу да буду *празнички*. Да би постали празнички мора им се припојити нешто из друге сфере постојања, из духовно-идеолошке сфере. Они не треба да добију потврду из света *средстава* и неопходних услова, већ из света *виших циљева* човековог постојања, то јест из света идеала. Без тога нема и не може бити никакве празничности.“²

Када се говори о празнику, некако се одмах има у виду његов однос према времену. Празници су током свог историјског постојања увек били повезани с *кризним*, односно преломним тренуцима у животу друштва и човека. Времена препорода, обнављања и новог рађања била су најважнија у празничном схватању света. У конкретним формама појединих празника управо су ти тренуци и стварали њихову специфичну празничност.³

Једна од функција празника јесте одржавање и учвршћивање постојећег поретка. Званични празници су појачавали стабилност, непроменљивост и вечност поретка: постојећу хијерархију, постојеће религиозне, политичке и моралне вредности, норме, али и забране. „Првобитни механизам празника истовремено је механизам периодичног пражњења нагомилаваног, за друштвени поредак опасног вишка залиха и енергије (...) чија је ликвидација цена стабилности скупног организма.“⁴

Тежња да се успостави контрола над свим оним што би могло угрозити постојећи поредак има у основи спречавање неконтролисаног испољавања негативних сила након престанка празничног расположења. То би значило да су празници управо начин обнављања друштвене сигурности и одбрана постојеће хијерархије од евентуалних негативних процеса који би је могли довести у питање.

Суштина празновања је и у функцији очишћења, смањивања напетости у колективу, јер је време празника – специфично стање, оно које је изван редовних свакодневних догађања. Зато учесници у обичајима које је неопходно обавити у ово време постају *неко други* у односу на свакодневицу. На тај начин празник постоји као повратак у неко друго време, време које, поред других чинилаца, карактеришу изобиље и опуштеност, који понекад воде у своју супротност. Дакле, празнично време је увек повратак у неко друго време, у односу на оно свакодневно.

* * *

² М. Бахтин, *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesanse*, Nolit, Beograd 1978, 15.

³ *Исто*, 16.

⁴ Мјећислав Порењски, *Ikonosfera*, Prosveta, Beograd 1978, 110.

Свака друштвена заједница у основи живи двоструки живот – свакодневни, који је испуњен радним обавезама, и други, који је ослобођен од сваког рада, а који је обично познат као празнични. Једно од основних правила празничног понашања јесте да се у току празника заједница ослобађа уобичајених норми понашања. Заправо, ова правила су у једном временском периоду потпуно или делимично суспендована из живота колектива. Празници су, у ствари, друга страна народног живота.

Када се размишља о празницима, истовремено се свакодневица намеће као парарелни проблем. Празник и свакодневицу тешко је раздвојити пошто су у сталном преплитању. Стога је и разумљиво да се, у односу на свакодневицу, празник „показује појединцу као неки други свет, свет у коме се осећа подржаним и преображеним од стране сила које га превазилазе.“ Посао који се свакодневно обавља представља само начин да се обезбеди задовољење тренутних потреба. „Свему томе он [човек] посвећује дужну пажњу, стрпљење, способност; међутим, тамо негде дубље он живи у сећању на неки празник и у ишчекивању новог празника, празник је за њега, за његово сећање време јаких осећања и метаморфозе сопственог бића.“⁵

Празник, свечаност, или како год назвали време супротно од свакодневице, подразумева да су чланови заједнице бар за кратко време ослобођени рада и свакодневних обавеза, тако да се могу активно укључити у свечаности које, у већем или мањем обиму, прате скоро сваки празник. „То се постиже тако што се на основу традиционално утврђеног слободног времена издвајају поједини догађаји из мноштва свакодневних збивања и у виду обреда или ритуала, то јест у виду неке симболичке форме, окупљају групе људи унапред психички и духовно спремне да учествују у таквом догађају. Учесници свечаности су исти они људи који живе у свакодневљу с том разликом што се на битно другачији начин понашају у међусобном комуницирању, задовољавају своје потребе, доживљавају понуђене вредности и гледају у будућност.“⁶

Једна од функција празника јесте суочавање с временом новог циклуса, у којем колектив и појединац у оквиру њега, треба да нађу нове снаге и осете пуноћу живота. Из тих се разлога празник најчешће и представља као време у коме се људи супротстављају постојећем/свакодневном да би прикупили нову енергију, неопходну за обављање свакодневних послова. Празник је испуњен садржајима који учеснике у празничном догађају не само да испуњавају, већ их и инспиришу и мотивишу, појачавајући снагу која је неопходна за издржавање свега тегобног што свакодневица носи са собом.

⁵ Rože Kajoa, *Teorija praznika*, Kultura 73/74/75, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd 1986, 33.

⁶ Radoslav Đokić, *Ka prazničnoj kulturi*, Kultura 73/74/75, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd 1986, 224.

Празнично расположење се супротставља колотечини свакодневног и свакодневној бризи за сопствену егзистенцију појединца, али и шире заједнице. Празнично време је узаврело време, испуњено садржајима који треба да допринесу унутрашњем растерећењу и опуштености која није могућа у времену свакодневних обавеза, па је зато ово време и супротно свакодневном, када свако обавља своје послове и задужења, и када је релативно мало времена за опуштање и дружење. Битна одредница празника је *опуштеност* која се, између осталог, огледа у претеривањима и прекомерностима сваке врсте.

Значајан садржај празника чине игра, песма, конзумирање неумерених количина хране и пића. После бурних празничних дана, бити болестан није било (а није ни данас) изненађење, јер тако налаже понашање за празник. Како је значајна одредница празника – обилност у храни и пићу, потребан је у неким случајевима дужи временски период да би се сакупила довољна количина свега тога, тј. хране која ће бити утрошена у једном релативно кратком временском периоду. „*Економија, акумулација, мера*, одређују ритам световног живота, а *обиље* и *прекомерност* ритам празника, периодичне и заносне паузе светог живота који га пресеца и враћа му младост и здравље.“⁷

Приближавање празника значило је и манифестацију посебног унутрашњег расположења, које се, поред осталог, исказивало и у неком виду празничне еуфорије на коју нико није био имун, што значи да је више или мање захватала све чланове заједнице. „Празнична грозница је унутрашња ватра којом се друштво настоји очистити од одређених противуречности (...) Међутим, ово експонирање ће бити само празнична секвенца друштвеног живота јер ће из свог пепела поново васкрснути важећи принципи социјалне хијерархије, статусних разлика и неједнакости.“⁸

Историјски посматрано време, које се одвајало за празновање и уопште за празнични одмор скраћивало се постепено јер су обавезе налагале промене у односу *празнично : непразнично време*, наравно – у корист овог другог. Данас се, на пример, у свету само у време карневала празнује неколико дана. Сви остали празници су сведени на много краћи период. Најважнији празници у традиционалним заједницама започињали су у критичној фази смене годишњих доба. Било је то у време за које су људи на основу дугогодишњег искуства схватили да се баш тада природа обнавља, иако су те промене понекад бивале једва видљиве. То су свакако важни разлози због којих је највише празника сконцентрисано на почетку, односно на крају зиме, на крају пролећа и почетком лета, те на крају летњег периода.⁹

⁷ R. Kajoa, *н. д.*, 53-54.

⁸ Bojan Jovanović, *Praznična antiteza slavljenja postojećeg*, Kultura 73-74-75, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd 1986, 72.

⁹ Када погледамо празнични календар, уочавамо да се и данас најважнији празници славе управо у овом периоду.

Празник је дуго времена представљао елементарну форму друштвеног живота и одређивао основни смисао свакодневног човеког понашања. Зато су и многе активности у заједници биле усмерене на празник, а подразумевале су обављање свих потребних припрема, чија је сврха обезбеђивање материјалних претпоставки, али и просторних и временских услова за ваљано спровођење празничних активности. Празници су били прилика за размењивање информација, одржавање старих, али и успостављање нових контаката. Из тих разлога се не може сматрати да празнични скупови имају за циљ само исказивање одређених културних садржаја, него су то и прилике за решавање одређених друштвених, а често и политичких проблема који се у заједници јављају, или се пак могу јавити.¹⁰

* * *

Као и друга друштва, и наша друштвена заједница имала је потребу да се исказе кроз празнике. Међутим, када се има у виду празнични живот у нашој заједници, а пре свега се то односи на некадашњу заједничку државу (СФР Југославију), треба имати у виду неколико параметара битних за питање теме рада. Празнични живот у другој половини прошлог века одвијао се на две равни, па би се тако морао и посматрати. На једној страни су били празници који су били прослављани у оквиру традиционалног друштва, које је доминирало већим делом тадашње државе скоро до краја шездесетих година прошлог века, а у неким деловима и знатно дуже. На другој страни су празници које успоставља нова социјалистичка власт и који постају одредница друштва у времену које долази, да би се ствари поново узбуркале током друге половине осамдесетих, а нарочито деведесетих година прошлог века.

Имајући у виду наведено, значајно је истаћи да се у периоду друге половине прошлог века, бар када је празнични живот у питању, уочава неколико фаза:

1. период доминације традиционалних празника (негде до краја педесетих година);
2. период у којем, условно речено, преовладавају нови празници које успоставља нова социјалистичка власт;
3. период у којем се почиње са укидањем појединих празника уведених у послератном периоду;
4. период обнове тзв. традиционалних празника и маргинализовања, али не и потпуног укидања празника старе југословенске државе;
5. период поновне доминације традиционалних (религијских) празника, али и увођење нових државних празника, који ипак остају у сенци ревитализованих празника из годишњег календара.

¹⁰ R. Đokić, *н. д.*, 228.

1. Период доминације традиционалних празника.

Из ратних сукоба који су обележили четрдесете године прошлог века југословенска заједница је изашла као претежно аграрна земља, што значи да је већину чинило становништво насељено у сеоским заједницама. Начин живота који је био преовлађујући условио је и томе прилагођен празнични живот. То је, заправо, подразумевало да су празници били прилагођени аграрном календару и сегментима године који су се поклапали са годишњим добрима.

Празници који су били доминирајући у овом времену поклапали су се са циклусима промена у природи, а основна функција им је била да потпомогну несметано преживљавање и одржавање стабилности микро и макро друштвене заједнице, првенствено кроз обезбеђење довољно хране за њене чланове. Поред тога, празници из годишњег (календарског) циклуса требало је да омогуће и друштвену стабилност, али и задовољење културних потреба заједнице.¹¹

Празници овог периода доминирају негде до краја педесетих година прошлог века, када њихов утицај у народу почиње да слаби, али не нестаје у потпуности. Промене које се уочавају последица су одлука које нове власти усмеравају на традиционално наслеђе, па и на празнике, кроз различите видове забрана, али и кроз друге активности које мењају свакодневни ритам заједнице, који је врло битан када су празници календарског циклуса у питању. Осим политичких мера, и економске мере, као и друштвени процеси који започињу првих деценија по ослобођењу, значајно утичу на промене у празничном календару.

2. Успостављање нових социјалистичких празника.

По ослобођењу земље јавила се потреба да се свету покаже какав је, заправо, преображај представљала наша социјалистичка револуција (мада је одређених видова прослава било и током ратног периода). Један од најбезболнијих начина да се успостави континуитет с минулим револуционарним тековинама и у свести грађана учврсти сазнање о значају револуције, али и начин да се садржај те револуције брзо не заборави, јесте обележавање празника који је требало да помогну у учвршћивању

¹¹ На овом месту неће бити речи о садржају тзв. традиционалних празника. У објављеној литератури јасно се уочавају поменути садржаји ових празника. Упућујем на следећу литературу: Бранко Пупурдија, *Аграрна магија у традиционалној култури Срба*, Посебна издања Етнографског института САНУ 23, Београд 1983; Миле Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*, Вук Караџић, Београд 1990; Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Музеј Војводине, Нови Сад и Монада, Сремска Митровица 1996; Ивица Тодоровић, *Ритуал ума – значење и структура литијског опхода*, Посебна издања Етнографског института САНУ 53, Београд 2005; Милина Ивановић-Баришић, *Календарски празници и обичаји у подавалским селима*, Посебна издања Етнографског института САНУ 59, Београд 2007.

прокламованих циљева. Стога је један од путева остваривања зацртаног циља било ослобођење од традиционалних облика друштвеног живота и садржаја, тј. од наслеђених елемената културе, с једне стране, а примање нових социјалистичких обележја и елемената културе, с друге стране. За разлику од пређашње, новоуспостављена култура била је „очишћена“, како се мислило, од магијских и религијских елемената.

Међутим, са друге стране, послератна власт је уочила могућност да се кроз врсту и садржај празновања стално упућује на потребу константне обнове друштва и настајања нових вредности, али и на неосетно провлачење идеолошких принципа неопходних у даљем развоју заједнице. У ту сврху успостављају се: а) *нови државни и републички празници* (29. новембар – Дан Републике, 4. јул – Дан борца, 25. мај – Дан младости, 7. јул – Дан устанка, који се славио само у Србији), б) *празници преузети из празничног календара међународне заједнице* (8. март – Дан жена и 1. мај – Празник рада), в) *празници који су већ на неки начин постојали, али у социјалистичком периоду добијају више на значају* (Нова година).

Поред ових, постојали су и празници који су били посвећени важним датумима из историје народноослободилачког покрета државе или појединих градова, али они нису имали већег утицаја на свакодневни живот народа, мада су и неки од побројаних празника били радни дани (25. мај и 8. март).

а) *Нови државни и републички празници.*

Сврха именовања нових празника је, с једне стране, слављење и величање победе и промене друштвеног уређења кроз успостављање нових класних и националних односа у друштву, али са друге стране, то је могућност увођења успешне контроле над друштвеном заједницом путем прихватљивих норми понашања. У првим послератним деценијама иконографија празника одисала је подсећањем на заслуге појединаца у изградњи земље, да би у каснијим периодима – како су се показивали знаци друштвене, политичке, а посебно економске кризе – празници све више губили идеолошке ознаке и постајали дани у које се не ради. Последњих година слављења ових празника једино су заставе и продавнице које не раде подсећале на то да је празнични дан.

У овој групи празника издвајају се Дан Републике и Дан младости. Дан Републике (29. новембар) се празновао као подсећање на дан када је у Јајцу, на првом заседању Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије (АВНОЈ), проглашена Република. Са овим празником је била повезана и пионирска организација. Ученици који су у први разред уписани у текућој години примани су у седмици пред празник у пионирску

организацију, и на тај начин су и званично постајали пуноправни чланови друштва.¹²

Дан младости (25. мај) се прослављао и као Титов рођендан. Празник је, иначе, био радни дан, а оно што га је обележавало јесте гимнастичка приредба (слет) која је одржавана на стадиону Југословенске народне армије.¹³ На крају приредбе, председнику тадашње Југославије, Јосипу Броз у Титу, свечано је предавана штафета младости, као рођендански поклон чији су саставни део биле поруке са добрим жељама представника народа.¹⁴ Поменуте активности (ношење штафете и организовање приредбе) престале су током осамдесетих година, па је тако ово био први од званичних државних празника који је избрисан из празничног календара.

б) Празници преузети из празничног календара међународне заједнице.

С обзиром на чињеницу да је у периоду између два светска рата тадашња Комунистичка партија почела са обележавањем ових датума, не чуди да су они у послератном периоду проглашени државним празницима, с тим што се на Празник рада – по Закону о празницима – није радило, док се Дан жена обележавао радно.

Први мај је један од највећих симбола борбе радничке класе у целом свету.¹⁵ „Већ сасвим површан увид у његову историју показује да се овај 'раднички дан' развијао у правцу постепеног напуштања своје борбене садржине у корист јачања 'експлицитног симболизма', да би у најновије време изгубио и велики део симболичке повезаности са идејама које су га афирмисале и претворио се у дан (плаћеног) одмора.“¹⁶

Осми март¹⁷ је празник посвећен женама, мада у социјалистичкој Југославији није никада званично био државни празник, иако се током целог

¹² О пријему у пионирску организацију видети: Мирослава Малешевић, *Пријем у пионирску организацију*, Етнолошке свеске V, Београд 1984, 73-81.

¹³ Овај стадион је данас познатији као стадион ФК "Партизан".

¹⁴ О развоју штафетне палице и штафетног трчања видети: *Titova štafeta – Štafeta mladosti*, Katalog, Музеј „25. мај“, Београд 1981; Ранко Баришић, *Штафета омладине народа и народности Југославије*, Народно стваралаштво – фолклор, Београд 1981, 78-80.

¹⁵ Први мај се прославља у знак сећања на жртве радничких демонстрација одржаних у Америци 1886. године. На Оснивачком конгресу Друге интернационале одлучено је да се Први мај слави као дан радничке класе. Прве прославе су одржане 1890. године.

¹⁶ Више о прослави Првог маја видети код Предраг Шарчевић, *Првомајске прославе у Београду (1893-1988) – празник и политика*, Токови, Институт за историју радничког покрета Србије, Београд 1990, 71 (рад 71-108).

¹⁷ Међународни празник Дан жена настао је као дан борбе за економску, политичку и социјалну равноправност жена и мушкараца. Осми март је прихваћен као Међународни дан жена на другој Међународној конференцији жена, одржаној у Москви 1921. године, мада је идеја зачета још 1910. године, у оквиру Међународног радничког покрета - <http://sr.wikipedia.org/sr-el/> (посета – 20. децембар 2007).

социјалистичког периода обележавао/славio са различитим интензитетом и уз променљиве политичке нагласке.¹⁸ Иако је требало да буде симбол родне равноправности, 8. март се временом претворио у неку врсту дана цвећа које се поклања женама и у прославе по фирмама, а све је мање био датум који представља подсећање на борбу за равноправност и допринос жена тој равноправности.¹⁹

в) *Стари/нови празници.*

У послератном периоду, када су промене биле на неки начин саставни део свакодневице, оне које су захватиле празнични живот тадашњег друштва захтевале су, поред осталог, више „упорности и стрпљивог рада“ у њиховом прихватању. Један од празника коме је требало доста времена да се устали у празничном календару и да буде шире прихваћен у заједници (нарочито у сеоским срединама) била је Нова година. Претходница Божића, а у народу непозната у форми и садржају по којима је празник препознатљив, није могла да буде прихваћена за кратко време, као други празници из послератне епохе. Највероватније, то и јесу најбитнији разлози њеног ширег неприхватања. Постепене промене се запајају тек са појавом телевизије, односно – са њеним већим продором међу шире слојеве становништва. Стиче се утисак да је Нова година постала масовније прихваћена тек у последњој деценији прошлог века, првенствено захваљујући организовању дочека на градским трговима.

3. Укидање социјалистичких празника.

Током осамдесетих година, са продубљивањем економске и политичке кризе и уз наговештаје распарчавања заједничке државе, на удару нових тенденција нашли су се и празници. Први празник који престао да се званично обележава био је 25. мај – Дан младости. У Србији су се остали празници постепено укидали. Дан Републике је социјалистички празник са најдужим празничним стажом; славio се до пре неколико година.

4. Обнова тзв. традиционалних празника.

Деведесете године прошлог века обележила су политичка превирања и дубока економска криза, која је кулминирала средином деценије. Ово је период када се нација више окреће заборављеним, односно потиснутим вредностима. Држава и црква се све више повезују, а приметна је и повећана религиозност, нарочито код млађе популације. Празници као што су Божић, Ускрс и породична слава постају државни празници са статусом нерадног

¹⁸ Dunja Rihtman-Auguštin, *Ulice moga grada*, Biblioteka XX vek, Beograd 2000, 124.

¹⁹ Мирослава Малешевић, *Осми март – од утопије до демагогије*, Гласник Етнографског института САНУ XXXVI-XXXVII, Београд 1988, 53-80. Исто и у: Miroslava Malešević, *Žensko : etnografski aspekti društvenog položaja žene u Srbiji*, Srpski genealoški centar, Beograd 2007, 41-72.

дана, што омогућава да се њихово слављење знатно повећа, мада често и са приметном дозом неукуса (нпр. паљење бадњака на јавним местима).

Поред наведених, на значају добијају и други празници из црквеног календара – Свети Сава, као школска слава, и Видовдан, као дан сећања на косовске јунаке. Питање које се намеће јесте следеће да ли повратак традиционалним празницима и обичајима календарског циклуса значи и враћање заборављеном бићу? Догађаји из деведесетих година, па делом и они каснији, покренули су многа важна питања повезана са традицијом и идентитетом. У узаврелим временима, враћање заборављеним или потиснутим вредностима, нарочито онима које су резултат сопствених напора, ствара осећај сигурности заједници, а можда још више – појединцу.

5. Нови државни празници.

После 2000. године и демократских промена укидају се у потпуности тзв. социјалистички празници, али се зато уводе нови, да би садашња држава и на тај начин имала своју легитимност. Тако се 15. фебруар (Сретење Господње) уводи као Дан државности²⁰ и једини је секуларни празник нове државе на који се не ради. Поред њега, државни празници и нерадни дани су и Празник рада и Нова година. Горе поменути празници, Св. Сава и Видовдан, прерастају у државне празнике, али се обележавају радно. Важно је поменути да су сви ови празници на неки начин у сенци ревитализованих празника из годишњег календара (Божића, Ускрса и породичне славе).

* * *

Празник је појава коју дугујемо искуству традиционалних друштава. Једно од незаобилазних питања, које произилази из природе празника, јесте то шта он, заправо, представља : начин изражавања, вид испољавања вредности друштва, или је нека врста путоказа у систем вредности, упућујући на то која су правила понашања и шта је то у шта његови чланови треба да верују. У основи празника налази се супротстављеност појмова *светог* (време празника) и *профаног* (време свакодневног живота).²¹

Кроз историју се показало да је у односу на празнике, који кроз дужи временски период задржавају форму и структуру, свакодневица много подложнија променама, јер је зависнија од друштвених и економских фактора, који је мање или више мењају. Мада и празнични живот није непроменљива категорија, он ипак успева или да се одупре или да се прилагоди променама. Како празник спада у најстарије елементе људске, културе тешко је замислити

²⁰ О празнику видети више: Сенка Ковач, *Поруке предлагача нових државних празника Србије*, Посебна издања Етнографског института САНУ 49, Београд 2003, 101-109.

²¹ По мишљењу Диркема, ствари и појаве постају свете кад им се приписују таква својства, а нису то сами по себи – Emil Dirkem, *Elementarni oblici religijskog života*, Prosveta, Beograd 1982, 34-40.

да као такав може лако нестати из културне комуникације, а да се при том озбиљно не поремети стабилност одређене заједнице. Поред многих значајки, једна од врло важних функција празника јесте да „организује“ слободно време и на тај начин допринесе учвршћењу заједништва и социјализацији појединца. По „својству да сажима и синтетизује уметничке садржаје, да појединца доводи у несвакидашњи положај, празник је у супротности свакодневици, оптерећеној многим тешкоћама и противуречностима.“²²

Имајући у виду празничну реалност, с једне стране, али и нову реалност која је успостављена после ослобођења, ново социјалистичко друштво морало је да изнађе начин како да помири затечено и новоуспостављено стање. У том смислу посматрано, потреба да се одржи актуелност тековина социјалистичке револуције утицала је на то да празник добије, поред осталог, васпитну карактеристику. Кроз циклично понављање и обнављање садржаја, пружала се прилика да се у организованој учесничкој или посматрачкој маси колективно ствара историја и одређује властита судбина. У првим годинама после Другог светског рата, празници су коришћени и за приказ резултата остварених у периоду између два празника, што је рађало нескривено осећање задовољства и среће. Питање је да ли је реалност увек била онаква каквом се приказивала?

Културне манифестације које су биле саставни део појединих празника односиле су се на читаву тадашњу друштвену заједницу. Циљ је свакако био јача хомогенизација југословенске друштвене заједнице, у којој је у постреволуционарном раздобљу ваљало и на неке друге начине ојачати друштвену свест и продрети дубоко у психу појединца, а у циљу јачања колектива. Зато су се празници повезивали са извојеваном победом, која се кроз празновање потенцирала и славилa на различите начине. Сви празници су у свој садржај укључивали, поред других дешавања, и различите културне активности.

Како је време одмицало и однос према према празницима се мењао, дошло је до стварања материјалне основе која је омогућавала већу потрошњу, па празници своју политичку садржину све више замењују културним и забавним садржајима који постају пријемчивији за учеснике. Оно што карактерише празнике, а та пракса је дошла до изражаја током осамдесетих година прошлог века, јесте умножавање нерадних дана кроз повезивање викенда и празника, па су на тај начин добијани мини годишњи одмори, углавном коришћени за различите врсте путовања (обилазак родбине, пут у иностранство и сл.).

Пошто су празници попут Ускрса, Божића, породичне славе били у другом плану у послератном развоју друштва, државни представници су морали осмислити нешто у замену за њих. Алтернативни модели празничних светковина (Први мај, Осми март, Дан Републике, Дан младости, али и други

²² R. Đokić, *н. д.*, 223.

значајни историјски датуми који су обележавани, затим Нова година, па и неке породичне светковине) углавном су датуми чије се прослављање више везује за градску средину, где је све одисало духом индустријализације и појава које је прате, тако да су новоуспостављени празници били добро осмишљена замена за традиционалне. На селу је ипак било унеколико другачије. Традиционалне празнике је, бар у првим послератним деценијама, било тешко у потпуности искоренити, па је настављено са њиховим упражњавањем и у наредним деценијама, наравно – уз неумитно прилагођавање новим условима живљења.

Milina Ivanović-Barišić

Holiday Time

Holidays represent an important part of the human culture. During the course of their long history, holidays were always related to crisis or critical moments of any society. One of the main rules of the holiday behavior is that they allow liberation from the usual, everyday rules of behavior, which are in total or partially suspended from the collective life. The former socialist society had several phases:

Key words:

holidays, traditional holidays, socialist holidays, second half of the 20th century

1. domination of traditional holidays (calendar cycle),
2. new holidays founded by the socialist government,
3. cessation of certain holidays introduced in the after-war period,
4. re-foundation of so-called traditional holidays and marginalization of holidays proclaimed by the former Yugoslavia,
5. re-domination of the so-called traditional holidays and establishment of the new state holidays.

In the after-the war period, the state officials had to establish an alternative model of holiday celebration that would replace the marginalized holidays of the old celebration calendar. The May Day, March 8th, Youth Day, but also other significant historical dates, like New Year, are mostly connected with urban areas; the newly established holidays were a good alternative to the traditional holidays. Rural areas experienced these changes differently though. The traditional holidays, at least in the first after-the war decades, were difficult to replace, so they continued to be celebrated in the subsequent decades with an inevitable adjustments to new life conditions.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

001.32:[39:005.71(497.11)(082)
39(082)

СЛИКЕ културе некад и сад / [уредник
Зорица Дивац]. - Београд : Етнографски
институт САНУ, 2008 (Београд : Академска
издања). - 288 стр. : илустр. ; 24 см. -
(Зборник / Српска академија наука и уметности,
Етнографски институт, ISSN 0351-1499 ; 24)

На спор. насл. стр.: Images of Culture. -
Радови на срп., енгл. и словен. језику. -
Тираж 500. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија уз
поједине радове. - Summaries.

ISBN 978-86-7587-045-6

Српска академија наука и уметности
(Београд). Етнографски институт - Зборници
b) Етнологија - Зборници
COBISS.SR-ID 149454860